

УДК 811.161.2'282.2(477.81/82):811.161.2-26
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2659.2022.32.15>

Марина Ткачук, канд. філол. наук, старш. наук. співроб.
ORCID: 0000-0002-4165-7741
e-mail: tkachuk_maryna@ukr.net
Інститут української мови НАН України, Київ, Україна

ЗАХІДНОПОЛІСЬКИЙ АРЕАЛ І СТАНДАРТ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ: ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ¹

Присвячено дослідженню взаємодії двох ідіомів – діалектної мови та літературного стандарту. На прикладі одного говору – західнополіського діалекту – з'ясовано типологію взаємовпливу діалект ↔ літературна мова; параметризовано фактори, які визначають цей взаємовплив у межах одного діалектного мікроареалу, окреслено основні механізми такої взаємодії. Наголошено, що характер контактів діалект ↔ літературна мова є двобічним.

У першій частині дослідження проаналізовано вплив північних діалектів на формування літературного стандарту в діахронійному аспекті. Схарактеризовано західнополіський діалект з огляду на його диференціацію та особливості функціонування; досліджено й узагальнено представлення діалектних елементів і явищ у текстах художнього стилю й загальномовних словниках у синхронії. Виокремлено кілька тенденцій: використання в текстах діалектних слів, яких немає у загальномовних словниках; часткову семантизацію діалектизмів у лексикографічних працях на тлі їхнього широкого семантичного обсягу в діалектному мовленні; ширше функційне та стильове навантаження діалектної лексики в мовленні порівняно зі словниками літературної мови.

У другій частині статті на прикладі західнополіського діалекту (різних груп говірок) досліджено, як літературна мова може впливати на говірки – репертуар їхніх елементів, функційність окремих одиниць, поле функціонування діалекту загалом. Зауважено, що ця тенденція може мати різний ступінь вияву. Як один із перших етапів впливу виокремлено засвоєння нових мовних одиниць, які нашаровуються на діалектні елементи; другий етап – нівеляція окремих мовних рис, а за умови її системності як наслідок відбувається зміна конфігурації ареалів окремих явищ; третій – повна трансформація діалектного мовлення під впливом літературного стандарту; четвертий – зникнення самого локусу, де побутує говірка. Особливу увагу приділено аналізу внутрішньолінгвістичних і зовнішньолінгвальних факторів, які впливають на взаємодію діалект ↔ літературна мова.

Ключові слова: діалектна мова, українська літературна мова, літературний стандарт, західнополіський діалект, трансформація діалектів, діалектизми.

Вступ. Розвиток будь-якої мови, різних її ідіомів (чи то діалекту, чи то літературної мови, чи ж інших проміжних форм і ланок), – процес складний і тривалий, залежить від багатьох факторів. Різні ідіоми національної мови перебувають у тісному взаємозв'язку й не завжди підлягають чіткому розмежуванню – як в узусі, так і в теоретичному осмисленні, на підставі якого відбувається кодифікація літературної норми.

Проблема зв'язків літературної та діалектної мов, співвідношення діалектне / літературне в українській лінгвістиці цікавила багатьох мовознавців – як дослідників літературної мови, так і діалектологів, які, проте, питання *діалект ~ літературна мова* (ЛМ) вивчали здебільшого в контексті однієї визначеної проблеми – наприклад, з'ясування позанормативних діалектних елементів у тексті літературному, впливу діалекту чи говірки на становлення ідіостилу конкретного письменника тощо. Окремі розвідки присвячені теоретичному осмисленню проблеми взаємодії діалектів і літературної мови в українському мовному просторі, зокрема типології цих зв'язків на різних мовних рівнях [35]. Та попри значні напрацювання в цій галузі й з огляду на динамічність мовної системи, актуальним залишається не лише вивчення ролі окремих діалектів в історії становлення ЛМ і на сучасному етапі розвитку українського літературного стандарту, а й з'ясування основних тенденцій цього процесу та узагальнення його наслідків – як для літературної мови, так і для діалектів. Крім того, останнє для діалектологів є особливо важливим, оскільки напрями впливу ЛМ на діалект рідко опиняються в полі зору дослідників.

Мета цього дослідження – на прикладі одного говору з'ясувати типологію взаємовпливу *діалект ~ літературна мова*, спробувати параметризувати фактори, які визначають цей взаємовплив у межах окремого діалектного мікроареалу, окреслити основні механізми цієї взаємодії, які впливають на структуру і функційне поле діалекту.

Методологія дослідження. У дослідженні виходимо з тези, що контакти будь-якого діалекту і ЛМ є двобічними,

хоча і проявляються по-різному. Літературна мова формується і виростає на ґрунті діалектного. Натомість діалектна мова (ДМ), надто в сучасних умовах глобалізації, зазнає трансформації під впливом літературного стандарту. "Власне мовний зовнішній вплив на діалекти найчастіше асоціюється з контактом з літературною мовою. Вплив цієї форми на діалекти є загальним явищем для сучасної мовної ситуації" [16, с. 11]. Характер контактів *діалект ~ літературна мова* визначається як власне лінгвістичними властивостями, лінгвістичною сутністю самого діалекту і літературної мови, так і зовнішньолінгвальними чинниками, які ми і спробуємо встановити.

Усе це зумовлює застосування відповідних методів і прийомів дослідження: у праці застосовано насамперед описативний метод; також широко використано соціолінгвістичні методи та прийом лексикографічного аналізу.

Результати дослідження

1.1. Вплив північних діалектів на формування літературного стандарту – діахронійний аспект

Насамперед варто коротко окреслити сутність самого західнополіського, або волинсько-поліського, говору. Це "один із старожитніх говірок північного наріччя. Охоплює територію майже всієї Волинської і північно-західних районів Ровенської областей, а також Берестейщини і Пінщини в Білорусі" [9, с. 196]. До західнополіського говору Г. Л. Аркушин, один із провідних діалектологів – дослідників Західного Полісся, відносить також підляські говірки [7, с. 58]. З погляду займаної території західнополіський говір достатньо невеликий, проте він є неоднорідним у плані територіального оточення, адже локалізований не лише в межах сучасних адміністративних кордонів України, а й поза його межами, на історично українських землях на Берестейщині та на Підляшші.

В аспекті формування української ЛМ західнополіський діалект є певною мірою периферійним порівняно, наприклад, із середньонадніпрянським говором, який, відповідно до майже аксіоматичного в українській

© Ткачук Марина, 2022

лінгвістиці твердження, ліг в основу нової української літературної мови, чи говірок південно-західного наріччя, на основі якого сформувався галицький варіант української літературної мови [38]. Хоч роль західнополіського говору в становленні УЛМ не така потужна², однак важливо з'ясувати характер їхнього взаємовпливу та механізмів останнього.

Вплив певного діалекту на літературну мову в синхронії, без сумніву, пов'язаний з *історією становлення літературної мови*, тобто від того, який саме діалект сформував основу літературного стандарту. На всіх етапах формування української літературної мови відбувалася взаємодія з живою народною ДМ. Попри усталену думку щодо середньонаддніпряньської основи літературної мови, остання абсорбувала елементи різних українських діалектів (хоч і різною мірою), утворивши уніфіковану наддіалектну систему. На різних етапах розвитку літературної мови цьому утворенню була притаманна різна кількість рис північного і південно-західного наріччя, див.: [23, с. 19–21].

Велику кількість поліських живомовних рис увібрала староукраїнська (руська) мова, яка була офіційною у Великому князівстві Литовському [36, с. 241]. Як зазначав І. Г. Матвіяс, риси північного наріччя в пам'ятках староукраїнської літературної мови оприявнювалися рідше за південно-західні елементи, проте їх наявність відзначено "в деяких волинських грамотах XIV–XV століття, в актовій мові XVI століття" [23, с. 20]; багато живомовних діалектних рис північного наріччя відзначали В. В. Німчук і К. С. Симонова в актових книгах Житомирського гродського уряду XVII ст. [14, с. 14–16]; у XVII–XVIII століттях їх зафіксовано у творах К. Зиновієва, М. Довгалевського, Г. Кониського, І. Некрашевича. Отож риси північного наріччя представлені в староукраїнській літературній мові впродовж усього періоду [22, с. 26–27].

Із виформовуванням нової української ЛМ вплив на неї діалектів, певна річ, не припинився. І хоч на думку дослідників, до кінця XX ст. західнополіські говірки, на відміну від, наприклад, східнополіських³, були представлені в художній літературі лише окремими елементами (див., зокрема: [3, с. 129; 24]), риси західнополіських і волинських, ширше – підляських говірок, відображено у творчості Лесі Українки, Олени Пчілки, Ф. Одрача, І. Хмеля; пізніше, у другій половині XX ст., – В. Лазарука, М. Малиновської і, звичайно, В. Лиса⁴, який активно використовує елементи західнополіського говору у своїх прозових текстах.

1.2. Діалектні елементи в сучасній художній літературі: синхронний зріз

На відміну від більшої частини XX ст., коли мовна політика була спрямована на нівеляцію українських діалектів як форми існування мови⁵, останні десятиліття позначені деякою лібералізацією та розширенням літератури на діалектах та орієнтованої на діалекти (див. [12]). Однак, попри таку загальну тенденцію, усе ще відчувається пуристична спрямованість у текстах нехудожніх стилів (напр., популярної тепер літератури нонфікшн). Отож за з'ясуванням використання сучасними письменниками діалектизмів у своїй творчості та їхньої представленості в загальнономовних словниках ховається глибша проблема – функційності різних ідіомів у житті суспільства та їхньої життєстійкості і динаміки⁶. Адже входження діалектизму в словник сприяє не лише поповненню виразальних засобів ЛМ (за певних умов діалектні елементи в загальнономовному словнику можуть розширювати свої функції і втрачати статус діалектності), /а й употужненню самого діалекту через розширення

сфери його функціонування та оновлення кола реципієнтів таких наративів.

Ґрунтовний аналіз творчості західнополіських письменників в аспекті відношення їхніх ідіостилів до питомого мовного середовища здійснив Г. Л. Аркушин [3, с. 129–189], який також уклав "Словник західнополіських діалектизмів у художній літературі" (Луцьк, 2018). Водночас не всі подані в ньому лексеми можна кваліфікувати як локальні західнополіські діалектизми⁷. Багато таких слів демонструють ширше вживання в діалектах, а в СУМ-11 кваліфіковані як застарілі чи розмовні; напр., до застарілих автори СУМ-11 віднесли: *бабити* 'приймати пологи, перерізати пуповину' [АркДХЛ, с. 10; СУМ-11, т. 1, с. 76]; *байдак* 'різновид човна' [АркДХЛ, с. 11; СУМ-11, т. 1, с. 89]; до розмовних – *бебехи* 'нутроці тварини' [АркДХЛ, с. 14], що в СУМ-11 має ширше значення 'нутроці' [СУМ-11, т. 1, с. 117].

У сучасній художній літературі елементи західнополіського говору використано різною мірою та з різною метою. Майстри художнього слова поєднують літературну норму з діалектними рисами, впливаючи на поступове входження діалектних елементів, кодифікацію окремих діалектних слів. Можна виділити кілька тенденцій.

а) *Використання у творі діалектних слів, яких немає в загальнономовних словниках*. Чимало слів, відзначених у художніх творах західнополіських авторів або тих, хто відтворює західнополіський простір, не засвідчено в сучасних загальнономовних лексиконах, напр.: *гомачка* 'страва, сир зі сметаною і молоком'; *зрубба* 'вагітна' (В. Лис, Н. Гуменюк; хоча в СУ, зокрема синонімічному словнику, слово подано як діалектний відповідник до *вагітна*); *надвірний* 'який пасеться надворі' (М. Малиновська, див.: [АркДХЛ, с. 137]).

У СУМ-11 як норму літературної мови (тобто без ремарки *діалектне, розмовне чи застаріле*) зафіксовано назву *лисця* 'намерзлий узор на віконних шибках або незамерзла частина шибки' [СУМ-11, т. 4, с. 490]. Ця лексема вживана у східнополіських діалектах [Семен. Арх.], що, зокрема, підтверджує і приклад до словникової статті – цитата із твору Ю. Збанацького, вихідця зі Східного Полісся; слово також засвідчено у творах І. Багряного, який родом зі Слобідської України (*На шибках заблиццали золотом і зарожевіли морозяні лисци, зацвіла вогнем фантастична, казкова папороть* ("Людина біжить над прірвою", 1949 р.)); з аналогічною семантикою, але тільки множинну форму наводить у своєму словнику і Б. Грінченко [СБГ II, с. 361]. Натомість у західнополіських говірках із цим самим значенням побутує формально схожа лексема *л'асиці* [АСЗГ I, с. 278]. Її широко засвідчено в текстах західнополіських та волинських письменників, зокрема Уласа Самчука [КУМ], А. Кондратюка [ГРАК], Ф. Одрача, В. Лазарука [АркДХЛ, с. 115], Н. Гуменюк⁸, що дає підстави для введення її у словник літературної мови (хоча б із ремаркою *діалектне*). Не виключено, що саме ця лексема первинна, адже вона може бути пов'язана з давнім праслов'янським *lasъ 'пискучий, з білими плямами' [ЕСУМ 3, с. 196–197], також див. *lasa в [ЭССЯ 14, с. 34], що має паралелі із семантичною домінантою 'який має білу видожнену пляму, смугу' і в інших слов'янських мовах [SEJP, s. 296]. Хоча *лисця* 'намерзлий узор на віконних шибках або незамерзла частина шибки' – це, очевидно, формальна контамінація із *лисця* 'писця звичайна, *Vulpes vulpes*', тоді як в основі назви – псл. корінь *lysz 'лисий (без волосся, з білою плямою)⁹, пор.: *лисина* 'проталина, прогалина, при сніжньому покриві м'ясто, свободное отъ снѣга' [СБГ II, с. 361].

б) Деякі з діалектних лексем можуть бути *представлені в лексикографічних працях, проте семантизовані лише частково*, тоді як у діалектному мовленні семантичний обсяг таких лексем набагато ширший. Наприклад, лексему *накорéнок* засвідчено зі значенням 'частина стовбура рослини біля кореня', 'незжаті стебла рослини', 'нащадок' у творах Лесі Українки [АркДХЛ, с. 139], хоча в СУМ-11 ця лексема з ремаркою *діал.* подано з іншими значеннями – 'потомок' і *перен., лайл.* 'поріддя, виродок (про чию-небудь дитину)' [СУМ-11, V, с. 109], із якими лексему широко засвідчено в текстах письменників – вихідців із південно-західного терену української мови [ГРАК]; із похідною семантикою 'на пні' засвідчено тільки фразеологізм у *накоренку*.

в) Багато полісемантичних лексем, які зафіксовані в тлумачних словниках, у діалектах мають *ширше функційне навантаження*, тоді як на сучасному етапі в літературному мовленні слова вживаються рідко, що може стати в майбутньому чинником архаїзації такої семантики. Особливо часто це стосується лексем, які словники кваліфікують як застарілі чи фольклорні, а в межах діалекту їх можна вважати належними до ядра лексичної системи. У такий спосіб художня література стає простором активізації такої лексики, а відповідно – чинником зближення двох ідіомів. Наприклад, у [СУМ-11, т. 1, с. 116] подано лексему *б́яяти* 'говорити, розповідати' з ремаркою *фольк.*; її засвідчено у творах західнополіських письменників [АркДХЛ, с. 13–14] та інших авторів, у творах яких відбито різні говірки поліського наріччя (напр., "Побрехеньки діда Йовхима" М. Жакуна, "Храм на болоті" Г. Тарасюк [ГРАК]), адже вона належить до активного шару лексики західнополіських говірок і зі значеннями 'говорити, розмовляти', 'розповідати' засвідчена в діалектних лексиконах [АСЗГ I, с. 12–13]; крім того, лексему активно вживають і письменники західноукраїнського (К. Гриневичева, Т. Прохасько) і південно-східного ареалу (Р. Іванченко, Д. Міщенко, П. Панч) [ГРАК], зокрема і з давнім значенням 'лікувати замовлянням, заклинати' [37, с. 428].

Деякі слова, які зазнали функційної та конотаційної динаміки (переважно в бік звуження чи спеціалізації) у мові літературній, у діалектах можуть мати набагато ширшу сферу вживання. Зокрема, до таких лексем належить зах.-пол. *бидло*, первісне значення якої – 'худоба' [ОЛА Л-2, к. 24; АСЗГ I, с. 18; СБГ I, с. 55] і з яким кількість слововживань у літературних творах письменників різних регіонів (як волинсько-поліського (Леся Українка), так і південно-західного (Р. Іванчук, Галина Пагутяк) і південно-східного (П. Загребельний)) значно поступається переносному негативному, зневажливому означенню простого люду чи обсягненому звертанню до людини (за результатами аналізу вибірки в корпусі [ГРАК]).

Із погляду функційності в художньому творі західнополісько-волинські діалектні елементи також відрізняються: від текстів, де автор уживає лише окремі мовні елементи для передання поліського колориту (наприклад, прозові твори Лесі Українки [3, с. 132–133]), до текстів, у яких переважають говіркові форми (напр., "Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї" В. Лиса) або які написані повністю говіркою (тенденція, також властива західноукраїнському наріччю) – напр., переклади Ф. Клімчука творів світової літератури на західнополіську говірку.

Певна річ, введення в літературний обіг західнополісько-волинської лексики не впливає на перебудову системи ЛМ чи ДМ і не всі з використовуваних діалектних елементів мусять колись увійти до загальноомовного

словника. Як зазначає П. Ю. Гриценко, не йдеться про цілковите руйнування протиставлення ЛМ : *діалект*, адже такий "вплив діалектів на літературний ідіом не може бути глибоким, таким, що суттєво зачіпає структуру мови, оскільки стійкість останньої значною мірою забезпечена величиною сумарного нормативного тексту і тривалим і всеохопним (у всіх стилях) застосуванням усталених норм" [12, с. 40].

Особливим типом взаємодії *діалект*: ЛМ, очевидно, можна вважати фольклорні твори. Дослідники ЛМ розглядають фольклорні твори в межах художнього стилю (наприклад, С. Я. Єрмоленко), тоді як діалектологи трактують фольклорний текст як евристично цінне для пізнання діалектів джерело, що різною мірою відбиває територіальні мовні елементи. Дослідники тріади "літературна мова – мова фольклору – діалект" твердили про нетотожність діалекту і мови фольклору [27, с. 173–179], водночас ставлячи мову фольклору поміж говіркою й літературною мовою (як текст, що виконує естетичну функцію в діалекті), часом вводячи ще один елемент – регіональне розмовне мовлення [41, с. 18]. Відбиття діалектних елементів у виданнях фольклорних творів насамперед залежить від настанов записувачів і видавців, на що звернув увагу і дослідник діалектного компоненту у фольклорних текстах Західного Полісся Ю. В. Грицевич [11, с. 196–198]. Тексти, записані авторитетними дослідниками, письменниками, стають набутком ширшого кола читачів, а частина слів потрапляє до словника загальнонародної мови, хоча, як зазначає Ю. В. Грицевич, "тексти фольклору обмежено відображають склад діалектної лексики" з огляду на їхнє функційне призначення та специфіку [11, с. 200].

2. Механізми впливу літературна мова → діалект на сучасному етапі

2.1. Як уже було зазначено, взаємодія діалекту й ЛМ має двобічний характер: під впливом діалектів у ЛМ проникають територіальні елементи, тоді як літературний стандарт, зі свого боку, впливає на говірку: репертуар її елементів, функційність окремих одиниць і поле функціонування діалекту загалом. Ця тенденція може мати різний ступінь вияву.

а) Спочатку відбувається засвоєння нових слів (позначення нових реалій, канцеляризми тощо), які спершу нашаровуються на діалектні елементи [25, с. 39]. Засвоєння нових лексичних одиниць відбувається найшвидше порівняно з явищами інших мовних рівнів, проте вони не впливають на структуру самої говірки; як чужі такі елементи часто засвоюються діалектоносіями у своєрідній формальній адаптації: *с_ф'ронту екува'р'ровале* [ГВП, с. 152]; *от'л'чний / ха'рошиї* був музикант [ГВП, с. 150]; багато прикладів таких одиниць можна знайти в тих берестейців, мовлення яких зазнало зросійщення, див., напр.: [ГБ, с. 84]; в інших випадках навпаки зберігається початкова зовнішня форма слова, як-от польська форма з о носовим: *и_на_мене вже обов'йонску 'дуже переїшло* (на тлі загалом українського мовлення респондентки) [ГП, с. 58]. Чимало полонізмів наведено у словничку, доданому до видання "Голоси з Підляшшя" (напр., *ґжиб'йаж* 'грибівник', *виштал'ц'ен'е* 'освіта', *мере'тура // емири'тура* 'пенсія' та ін.) [ГП, с. 524–529], проте кваліфікувати ці лексеми як спорадичні чи як системні мовні зміни на підставі обмеженої кількості текстів доволі складно.

б) Нівеляції можуть піддаватися окремі мовні риси, а за умови їхньої системності як наслідок відбувається зміна конфігурації ареалів окремих явищ. Звичайно, для прояву цієї тенденції необхідний відчутний проміжок

часу. Часто таку динаміку можна відстежити в діалектних нарративах, коли інформанти підкреслюють давню й новішу форму слова: наприклад, відзначено архаїзацію форми *л'юдк'ове* 'людоньки' (зокрема в кличній функції), притаманної для західнополіського ареалу [АСЗГ I, с. 295]¹⁰:

[Як у вас кажуть: л'ю ди, людкі чи людк'ове?]

...

[Марія:] а: йак йа ше була моло'да / то ста'рийй так гово'рили / о:ї! л'уд'ки^е / л'удкове / йак ме'ні 'горе! // а_ти'пер шос' йа і_ни_мо'гу ска'зати / чи так го'ворат' / 'ето в_нас в'род'би вже так не_бувае // [ГБ, с. 312].

Цю ж лексему було зафіксовано у творах письменників із Західного Полісся (епістолярії Лесі Українки, творах Ю. Косача, Ф. Одрача [ГРАК], вихідця з Пинщини Теодора Шоломицького [3, с. 151–152], білоруських письменників Берестейщини [21, с. 82]), а ширше – у білоруському діалектному ареалі [ПА, с. 443].

Серед фонетичних рис, які зазнають трансформації, – монофтонгізація дифтонгічних сполук, що широко відбулася в полісько-волинських говірках (див. [3, с. 173]), де дифтонгічні сполуки у структурі наголошеного вокалізму засвідчено лише на межі із середньополіським ареалом [АУМ 2, к. 1], проте дифтонги затрималися в підляських (*ки'с'є'л'* [ГП, с. 60], *ку'н'ми* [ГП, с. 254], *бо'к* [ГП, с. 244], *жи'д'у'вс'к'і* [ГП, с. 240]) і дуже спорадично – у берестейсько-пинських говірках [29, с. 44–45, 80–81].

в) Під впливом літературного стандарту з часом може відбуватися повна трансформація діалектного мовлення; напр., в українців Берестейщини під впливом російської мови – див. зразки мовлення, подані Г. Л. Аркушиним у [ГБ, с. 386–387], чи зразки мовлення підляшуків, яке зазнало великого впливу польської мови: *'може т'рохе ши'к'ренце / бо йуж 'давно 'о_тим н'е розмав'їе... / тим 'їезика н'е ужи'вал'їс'ми / то го во'рил'їс'ми / мув'їл'ї поах'лацку...* [ГП, с. 34]; [Якою мовою говорили з мамою?] / *по'пол'с'ки' / ми в'дома по'пол'с'ки' гово'рил'ї / так* [ГП, с. 48].

г) Найрадикальнішим ступенем вияву динаміки ДМ, а відповідно й зміни кореляції *діалект* : ЛМ у загальнонаціональному масштабі може бути зникнення самого локусу, де побутує говірка, що в історичному аспекті пов'язане із *формуванням адміністративно-територіальної одиниці чи її зникненням з географічної карти*: наприклад, унаслідок приєднання до великих міст (зокрема, до Луцька відійшло багато хуторів і селищ, як-от Кічкарівка та Чернчиця) чи критичного зменшення кількості мешканців села (наприклад, у с. Перелисянка Рівн. обл. і с. Сваловичі Волин. обл. нині мешкає менше 20 осіб у кожному, і таких сіл на Поліссі багато). Усе це зумовлює динаміку діалектного ландшафту.

2.2. Взаємодія діалект : ЛМ визначають як внутрішньолінгвістичні, так зовнішньолінгвальні фактори; одні з них сприяють трансформації діалекту, інші – навпаки його стабільності й употужненню. Розгляньмо їх докладніше.

2.2.1. Позалінгвальні чинники. Особливості функціонування діалекту та літературної мови в межах окремого населеного пункту пов'язані насамперед з історичними обставинами, які дуже різноманітні за своєю суттю. Серед чільних факторів – належність до державних утворень з окремишньою *культурною і мовною політикою*. Територія Західного Полісся в різний час входила до різних держав – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, згодом – Польщі, Російської імперії, а пізніше СРСР, коли Берестейщину було приєднано до БРСР, а далі – Республіки Білорусь, що визначало статус на цих територіях літературної мови, а відповідно – і вплив на живомовну діалектну практику.

Залишаючи історичний аспект для окремої розвідки, зупинимось на синхронному часовому зрізі, який водночас є логічним наслідком подій минулого. І якщо нині в тій частині західнополіського діалекту, яка функціонує в межах державних кордонів України, складається загалом сприятлива ситуація для функціонування як української літературної мови, так і діалектів (окрім дії чинників, про які йдеться нижче), то інші групи західнополіських говірок більш загроженої внаслідок дії низки історичних факторів, серед них – активна білорусизація, а по факту – русифікація українського населення на Берестейщині, та полонізація українського населення на землях, які тепер належать до Польщі.

Тут доречно згадати тезу Т. В. Назарової, яка серед чинників стійкості діалектних систем виділяла, зокрема, *прив'язаність до певної території* [25, с. 37], хоча в умовах взаємодії з іншими мовами чи діалектами на конкретній території це може навпаки сприяти динаміці діалекту. Отож західнополіський діалект у цьому плані доволі неоднорідний, адже частина його побутує в межах кордонів Української Держави, а інша – поза межами, на території інших країн, де складаються різні умови.

Освіта як чинник збереження / трансформації діалекту. Освіта, що регулюється державною політикою, як потужний державотвірний і націєтвірний чинник може відігравати різну роль у питаннях збереження чи нівеляції ДМ конкретного регіону.

Якщо говорити про сучасну ситуацію в межах українських державних кордонів (у випадку із західнополіським діалектом – це його ядро, волинсько-поліські говірки), то зазвичай підвищення освіченості населення сприяє трансформації діалектного мовлення та перемиканню на інший мовний код, зазвичай ЛМ (у міру знань і мовної компетенції мовця) – українську чи іншу домінуючу в регіоні, – або трансформацію окремих діалектних рис (наприклад, загальна тенденція до нівеляції дифтонгів у польському ареалі).

Зовсім інша ситуація з говірками периферійними, які функціонують на території інших держав. Наприклад, Г. Л. Аркушин зазначає, що більшість берестейської інтелігенції вже не володіє рідною українською говіркою [ГБ, с. 386–387]. Дослідник зауважує: "Давно помічено, що навіть корінні жителі н. пп., що здобули вищу освіту, своєю говіркою вже не володіють, а для якогось повідомлення переходять на російську мову, хоч повністю уникнути діалектизмів їм не вдається" [ГБ, с. 9]. Складна ситуація зі збереженням української ідентичності й рідної говірки на Берестейщині – результат багаторічної політики комунізації та білорусизації, а насправді – русифікації місцевого населення [4].

Ступінь володіння ДМ закономерно залежить від *вікового критерію*: найкраще говіркою володіють і послуговуються в побуті представники старшого покоління; відзначено ситуацію, коли представники середнього покоління використовують говірку принагідно, переважно з людьми старшого віку; тоді як молоді вже зовсім нею не володіє:

[А як внуки приїжджають, то з вами по-якому говорять?] / 'зарє в'нуки' 'онде 'гєтє шо б'єлоо'з'орску / да_ї вс'ї / 'тийй / по-'руск'ї (нахилившись уперед) моло'дийй го'ворат' / по-'руск'ї // і_так в'дома го'ворат' / і_до / до_ме'не при'їдут' / 'бабушка / вс'о / по-'руски / ... / [Але вони помівають, що ви говорите?] / то во'ни все / бо_ж'ш во'ни тут годо'валис'а все / та'к'ї_ж вс'ї 'л'удє го^е / во'ни_ш тут / 'єто не_то шо в_й'а'к'ім вє'п'ї'к'ім 'город'ї (рух рукою) / во'ни_ш 'онде / во'ни пон'ї'мают' у'сє в'їдаї / а_са'ми го'ворат' по-'руск'ї / вже не / не_хочут' / ш'коли йїх 'єто... [ГБ, с. 192].

Складна ситуація і на Підляшші, де відбувається процес швидкої мовної асиміляції населення – насамперед наймолодшого покоління, із яким більшість батьків уже спілкується по-польськи [18]. Як зазначає Л. Лабович, у середовищі сільських дітей говірка вже не вживається [17]. Таку тенденцію зафіксував і Г. Л. Аркушин у багатьох обстежених ним населених пунктах [1].

Звичайно, такий віковий розподіл у послуговуванні діалектною мовою є загальною тенденцією, що властива і для говірок материкової України, де мовлення молодшого покоління більшою мірою зазнає трансформації під впливом освіти, засобів масової комунікації, мовної моди тощо. Водночас про потужність говіркового струменя свідчить таке спостереження: навіть у молодіжному середовищі, представники якого послуговуються молодіжним сленгом і жаргоном, відзначено діалектні елементи: за визначенням Г. Л. Аркушина, "дальші" і "ближчі" [6, с. 134–135].

Проте існують і *позитивні тенденції*, адже зростання рівня освіченості тісно пов'язане зі зростанням самосвідомості населення – а відтак і бажанням зберегти автентичність – як культурну, так і мовну. Приклад того, що освіта може позитивно впливати на збереження діалекту, демонструють поліщуки з Південного Підляшшя, які навчалися в українських школах, що посилює в них самоідентифікацію свого *хаклацького* мовлення як українського [5, с. 119], а також зростання національної самосвідомості в українськомовній молоді з вищою освітою [5, с. 123]. Ще один яскравий приклад – розповіді українців Берестейщини, які "активно працюють на українській ниві" [ГБ, с. 491] і намагаються підтримувати на цих землях українство. Г. Л. Аркушин зазначає, що "...вряди-годи трапляється дитина, яка перейняла мовлення своєї бабусі, та ще молоді люди з вищою освітою, переважно історики, які "віднайшли" свої історичні корені, та ще ті "диваки", що несуть у маси просвітянські ідеї" [ГБ, с. 7].

Ще один важливий чинник трансформації рідного діалекту для закордонних українців-підляшуків – належність до іншого *віросповідання*. Мова й віра часто тісно пов'язані у свідомості діалектоносців; коли в них запитують про їхнє мовлення, часто у своїх наративах вони починають розповідати про католиків і православних. Це свідчить про те, що католицька віра асоціюється з польською мовою, а православна – з українською, "своєю" [ГП, с. 62]. Аналогічні зауваги щодо уніатської церкви, як зазначав М. Лесів, дослідники робили ще наприкінці XIX ст.: "Де вціліла унія, там виникло православ'я, там і народ говорить малоруською мовою. Доказами можуть слугувати пісні, записані з вуст народу в різних місцевостях Холмсько-Підляської Русі" [30, с. 459; див. також: 20, с. 326].

Позитивну роль у збереженні діалекту відіграють різні *лінгвістичні ініціативи* та *позалінгвальні культурні рухи*, насамперед формування національно-культурних осередків, спрямованих на збереження національної ідентичності. На українському загальнонаціональному рівні серед таких організацій можна згадати Товариство шанувальників і захисників діалектів, з-поміж завдань якого – "заохочувати до використання діалектів (говорів, говірок) як престижного засобу усного спілкування на терені їхнього поширення; заохочувати до використання діалектних скарбів у художній літературі; ... виявляти, зберігати і видавати діалектні писемні пам'ятки" тощо [26, с. 160]. Хоча функційно діяльність цієї організації ще не набула на силі, а тому досі не мала відчутного впливу.

Важливим центром дослідження й збереження діалектної спадщини Західного Полісся є "Західнополіський ономастико-діалектологічний центр" (м. Луцьк) під керівництвом Г. Л. Аркушина, який разом зі своїми колегами

й учнями проводить колосальну роботу із записування та опрацювання діалектного мовлення. Так, реалізовано проект "Говіркове кувфро", який становить собою фонокарту західнополіського говору та його суміжжя [ГК].

Сучасні мовознавці неодноразово наголошували на тому, що тепер існує мода на діалекти, що проявляється не лише в поживленні власне наукових діалектологічних досліджень, літературі, публіцистиці, а й в інших сферах культури, наприклад, експериментуванні з театральними виставами. Зокрема, великий успіх має вистава "На перші гулі" за мотивами п'єси С. Васильченка в перекладі на західнополіську говірку с. Черче Камінь-Каширського р-ну, яку волинський театр "Гармидер" дає із 2006 р. [28].

Підтримуванню і збереженню автентичного діалекту й культури на Підляшші також сприяють різні українські організації, як-от Союз українців Підляшшя та Об'єднання "Спадщина Підляшшя", український фольклорний ансамбль "Ранок" (м. Більськ); друковані видання українською. Наприклад, газета "Наше слово" публікує матеріали, присвячені підляським діалектам, фольклору, культурі, зокрема й статті говіркою чи інтерв'ю зі збереженням говіркової мови опитуваних; видання "Над Бугом і Нарвою", одне з найавторитетніших українських видань у Польщі, від середини 80-х рр. XX ст. публікує матеріали, присвячені життю українців Підляшшя, Холмщини, Берестейщини, їхній історії й культурі. Відзначено різні ініціативи українців Підляшшя, які в умовах швидкої асиміляції реалізують проекти, покликани заохотити підляшуків, особливо молодше покоління, до збереження своєї говірки і своєї культури. Серед таких ініціатив, зокрема, – "Говоримо по-своєму"¹¹, яку реалізували Союз українців Підляшшя і Об'єднання "Спадщина Підляшшя" [18] тощо.

На Берестейщині в Білорусі ситуація складалася інакше. У 1990-х рр. український рух на цих землях значно поживався, що пов'язано з діяльністю осередків "Просвіти", виданням газети "Голос Берестейщини" (1991–1996), Українського громадсько-культурного об'єднання Брестської області, Українського науково-педагогічного союзу "Берегиня" тощо. Однак наприкінці 1990-х рр. український рух зійшов нанівець через заборону з боку центральної влади, зокрема перестав виходити друком "Голос Берестейщини", припинилося викладання української мови в університеті та як факультативу в школах.

Ще одним аспектом взаємодії ЛМ і ДМ є *зміна функційного статусу* останньої. Таку ситуацію можна спостерігати в разі функційного заміщення одного ідіому іншим. І якщо творчість на діалекті, засоби масової інформації (як на Підляшші) чи навіть створення окремої системи запису діалектної мови (наприклад, "Пропозиції запису пудляських діалектів" Ю. Гаврилюка [10]) можна вважати такими, що спрямовані на привертання уваги до діалекту, активізації його використання в повсякденному житті, що продиктовано прагненням зберегти національну й мовну ідентичність в окремих анклавах українців, то були спроби цілковитої функційної підміни двох ідіомів – створення окремої штучної літературної мови, так званої *ятвязької валоди*¹², – що, очевидно, мало на меті інше – нівеляцію та знищення українського національного руху в Західному Поліссі, землях, що на той час увійшли до складу Білорусі [3, с. 171–172].

2.2.2. Власне лінгвальні фактори взаємодії ЛМ і діалектів. Певна річ, розглянуті вище чинники безпосередньо пов'язані також із власне лінгвістичними процесами, які відбуваються в діалектах та літературній мові. Їх не завжди можна чітко відокремити, адже нові

протікають у безпосередній кореляції, тому кваліфікуємо фактори як лінгвальні чи позалінгвальні дещо умовно.

Під власне лінгвальними чинниками мають на увазі передусім *вплив інших мовних ідіомів*, насамперед української ЛМ, що загалом є процесом універсальним для різних українських говірок у межах адміністративних кордонів Української Держави¹³. Однак сила цього впливу неоднакова в різних діалектних ареалах. Наприклад, у слобожанських чи степових говірках, де функційне поле української мови як державної значно обмежене функціонуванням російської мови, вплив української ЛМ на діалекти, очікувано, буде менший, ніж у західнополіському ареалі, де, за соціолінгвістичними дослідженнями, відсоток носіїв української мови наближається до максимуму¹⁴.

З огляду на особливості територіального розташування західнополіського діалекту ще один екстралінгвальний фактор – це *вплив інших літературних мов* (крім української) та *інших діалектів цих мов*. Попри те, що в іншомовному оточенні діалектам притаманна загальна тенденція до швидшої динаміки [8, с. 8–9], дослідники зазначають, що українці зберігають свій мовний код і використовують перемикальні коді в різних комунікативних ситуаціях. Зокрема, носії підляських говірок у Польщі відрізняють своє мовлення від мовлення носіїв інших мов, маркуючи його як особливе – "своє", "хохлацьке", "просту мову" тощо [5]. Хоча, звичайно, мовлення українців поза межами сучасних адміністративно-територіальних кордонів України великою мірою підлягає трансформації – див., напр., коментарі Г. Л. Аркушина про мовлення багатьох українців Берестейщини: "Хоч тут проживає близько мільйона етнічних українців, однак українську мову можна почути тільки зрідка і то від представників старшого і найстаршого покоління, переважно жінок. Молодь і більшість чоловіків усіх вікових груп користуються російською мовою" [ГБ, с. 7]. Натомість у багатьох підляських говірках відчутний великий вплив польської мови.

Критерій нормативності. Іншим фактором вітальності / трансформаційного потенціалу говірки є ставлення діалектоносіїв до мовної норми – діалектної та літературної. Діалектна норма як явище, що формується історично внаслідок традиції побутування мовних одиниць чи явищ у конкретній говірці, визначає сприйняття свого і чужого мовлення діалектоносіями і, зрештою, формує опозицію *своє* : *чуже* в мовній картині світу діалектоносіїв. Зі "своїм" мовленням діалектоносії імпліцитно порівнюють мовлення "чуже" – як іншоговіркове, так і літературне: [Як у вас говорять?] *Як в Мутній, в Гослбове, як в Мацьковичах – то так говорат, як я. Алі вже там далі, вже не до нашої належи мей... парэфії – тбже там начей говорат* [ГП, с. 103]. Як зазначає П. Ю. Гриценко, "орієнтованість носіїв діалекту на свою локальну мовну систему, інтровертність постійно наявна в їхній свідомості, проявляючись з різною виразністю в реакціях на не свій діалект, на відмінне від рідного чуже / інше мовлення" [13, с. 33]. Й оскільки "своє мовлення" тісно пов'язане у свідомості мовлян з культурним кодом, *своя* говірка часто викликає позитивну аксіологію [13]. Цю тезу підтверджують численні приклади з діалектних наративів різних українських говірок, наявні вони і в текстах із західнополіського говору, напр.:

– *у нас там, о бул'ш коло, наровки / о / у, бело'в'ежи / там уже зекайт / то там уже білоруси // ал'е во'ни там та'к'ійі сла'бийі / во'ни вже по'пол'ск'і говорат / а не, поб'ело'руск'і // а в нас та'кий (гордо і голосніше) ку:уток / поп'росту ми (з гордістю) три'майім'са / так го'ворим йак 'наш'і ди'ди, пради'ди гово'рил'і* // [ГП, с. 282];

– *...зирок / бо ви'соко то, ї з'ирок // а, йа з'найу чо так 'кажут' / хто йо'го з'найе / так ка'зали 'зирк'і / боро'виц'к'і / бо'ровиц'к'і см'і'йуц':а / см'і'йуц':а / шо в_ко'пил':ах 'кажут 'зурк'і / а, шо в_нас ста'р'і 'л'уде так ка'зали з'найете* // [ГВП, с. 338].

Більшість експліцитних метамовних висловлювань із прямою оцінкою, відзначених у зібраннях діалектних текстів із різних територій, побудовані за моделлю "по-своєму" vs "по-чужому"¹⁵. Водночас аналіз засвідчує, що іноді оцінка мовлення / мовної риси діалектоносіями може бути зорієнтована на порівняння з літературним стандартом, який виступає "еталоном" правильності, проти якого мовлення діалектне носіям говірки здається неправильним, негарним:

– *йа 'бачу мо'йі 'д'іти / шо йа са'ма 'родом ни_з'в'іци / и: 'учац:а в'ід сво'йейі 'баби // 'баба го'ворит' хл'еб / і_во'ни со'б'і хл'еб / гово'ру / д'і'в'чата! / ви же_ж ви'лик'і / підрос'тайіте / ни_гово'р'іт' хл'еб / так ни_фа'йно / ни / 'йела / ни_йіла а_йела // ни_м'ї / а_муї // ну ка'жу // д'і'в'чатка / то_ж ни_фа'йно // муї / твуї / ну* // [ГВП, с. 358];

– *в_мене з'ат' с_к'ийі'шчини / о'то ві'н 'чисто поук'райін'с'ки го'ворит' // бо_вже йо'му н'і'х'то не_за'кине / в'ін так 'чисто поук'ра // ми так поприви'кали* // [ГВП, с. 498].

З огляду на це локальна вимова може зазнавати відповідної негативної оцінки: *ми'н'і було 'дивно йак йа с'уди приї'шла / ка'жу в_нас в_ма'т'їках та'ка по'гана 'мова / та'ка // пирик'ручана / ну 'тутика в_ос'ниці і_шче пох'л'еш'че // (сміється) / ка'жу / йак так 'можна? //* [ГВП, с. 359].

2.2.3. Із діалектною нормою тісно пов'язане питання *престижності* власної говірки, що впливає на вітальність чи навпаки трансформацію діалекту. Престижність своєї говірки може виражатися в широкому введенні в локальну розмовну практику літературною мовою діалектизмів, що є одним із факторів розширення сфери функціонування, а відповідно – употужнення діалекту.

Такі елементи так чи інакше притаманні мовленню людей, які володіють і послуговуються літературною мовою чи іншими ідіомами. Як приклад можна навести вже згаданий молодіжний сленг м. Луцьк із численними діалектними елементами чи викладами наукового стилю з діалектними елементами (введеними свідомо або ні): *У грудні 1917 р. в містечку Милейчиці в тодішньому Берестейському повіті діяла двокласна українська школа, в якій працювало двох учителів, з чого один був урожденцем поблизьких Розачів* [19].

Проте в підляських говірках широко виявляється негативний аспект цієї тенденції, адже багато мешканців українських сіл кваліфікують себе білорусами, а своє мовлення – як білоруське, попри фактичну відсутність білоруських рис: на цьому неодноразово наголошував Г. Л. Аркушин, див., наприклад: [ГП, с. 237–238, 280–281 та ін.].

Опосередковано питання престижності говірки також пов'язане з територією побутування діалекту, а конкретніше – з історичними умовами його функціонування на певній території, насамперед культурною (передусім освітньою) і мовною державною політикою. Держава може заохочувати або ж, навпаки, перешкоджати функціонуванню діалектів, що згодом позначається на престижності рідної говірки та ширше впливає на національне самоусвідомлення народу. Яскравим прикладом була вже згадувана вище політика, спрямована на нівелювання української національної ідентичності на Берестейщині.

Висновки. Отже, узагальнений аналіз двобічної взаємодії *діалект* ↔ *ЛМ* засвідчує велику кількість факторів (внутрішньолінгвістичних і позамовних), які впливають

на характер цих контактів. Діалекти, зокрема і західнополіський, залишаються важливим джерелом поповнення й урізноманітнення мовно-літературного стандарту. Вхідження діалектних елементів у простір функціонування літературної мови відбувається насамперед через літературу та словники (проте нині відомі й інші приклади, як-от театр, телебачення тощо). Водночас усе це впливає на функційне поле діалекту – як у бік розширення, так і навпаки, його звуження. Загалом посилення діалекту може відбуватися через: створення псевдолітературних мов (проте це може обернутися і протилежною тенденцією); моду на діалект; художню літературу; варіант літературної мови (як-от у випадку західноукраїнського варіанта української ЛМ загалом в українському мовному просторі; щодо західнополіського говору (говірки Підляшшя) говорити можна, радше, про часткове розширення функцій діалекту і його використання як мови літературної – у засобах масової інформації, різноманітних виданнях). У говірках, які побутують поза межами українських адміністративних кордонів чи не найбільшу роль відіграє державна мовно-культурна політика.

Усі проаналізовані чинники вітальності діалекту діють не окремо, а в невід'ємній сукупності. Важливо, що для кожного діалектного утворення ці фактори варіюють навіть у межах одного говору, і яскравим прикладом цього є статокатий із погляду особливостей функціонування й диференціації західнополіський діалект.

Примітки

¹Дослідження виконане в межах теми "Народна мова і літературний стандарт". Державний реєстраційний номер теми – 0120U000188.

²Достатньо порівняти кількість західнополіської лексики, яка ввійшла до "Словаря" Б. Грінченка – власне західнополіської лексики нараховано близько 50 слів (з різною кваліфікацією) [2].

³Східнополіський говір відіграв важливу роль у формуванні української ЛМ; напр., у XVII–XVIII ст. культурні центри Гетьманщини розташовувалися саме в містах на теренах цих говірок [39, с. 252]; пізніше портрет української ЛМ формувала плеяда східнополіських письменників і діячів, зокрема О. Бодянский, П. Куліш, О. Маркович, Марко Вовчок, Б. Грінченко тощо.

⁴Його творчість докладніше проаналізовано в дисертаційному дослідженні А. Яворського [41].

⁵Аналогічна ситуація спостерігалася і в інших мовах колишнього Радянського Союзу, зокрема титульної російській [15].

⁶Див. також: [31].

⁷До словника також включено чимало лексем, які в СУМ-11 кваліфіковано як літературні без жодного функційного обмеження (напр., *закамарки, закателки, ковбана, полумисок, позавтра, сосняк* тощо).

⁸Гуменюк Н. Квіти на снігу. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2018.

⁹Хоча питання спорідненості зах.-пол. *ласиці* і сх.-пол. *лисці* це потребує докладнішого розгляду на ширшому тлі.

¹⁰Показово, що АУМ подає кілька мікрореалів цієї форми, зокрема один – у перехідних говірках від західнополіських до волинських, інші – у говірках південно-західного наріччя [АУМ 2, к. 190].

¹¹У межах проекту учні дев'яти підляських шкіл збирали від старших людей матеріали, пов'язані з традиційною кулінарією. Результатом стали 5–8-хвилинні фільми, реалізовані говіркою й пов'язані з культурною спадщиною регіону. Частина з них презентували в програмі "Український перегляд" на Білостоцькому телебаченні [18].

¹²Цей експеримент був пов'язаний з так званим ятвязьким рухом 1980–1990-х рр. та ідеєю мовної окремішності поліщуків, пропагованою М. Шеляговичем і його однодумцями (див., напр.: [34; 3, с. 160–172]).

¹³Пор. із ситуацію в дистантних анклавах переселенських українських говірок, якими, напр., є українські говірки Башкортостану, у яких вплив української літературної мови на говірку практично відсутній, адже відсутня сфера комунікації літературною мовою, вплив засобів масової інформації, освіта (за поодинокими винятками вивчення української мови кілька годин на тиждень у деяких школах Республіки); докладніше див.: [33].

¹⁴Висловлюємо подяку співробітникам групи соціолінгвістики Інституту української мови НАН України за надану статистику й особисто канд. філол. наук І. М. Цар.

¹⁵Докладніше див. [32].

Список використаних джерел

1. Аркушин Г. Жителі Підляшшя про свою мову / Г. Аркушин // Z Lubelskich badań nad słowińszczyzną wschodnią [Text] : księga dedykowana Prof. Michałowi Lesiowskiemu. – Lublin, 2010. – С. 137–149.
2. Аркушин Г. Л. Західнополіська лексика в "Словарі української мови" / Г. Аркушин // Минувле і сучасне Волині : тези доп. та повідомл. III-ї Волин. іст.-краєзнав. конф. – Луцьк: [б. в.], 1989. – С. 254–256.

3. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся : монографія / Г. Аркушин. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014.

4. Аркушин Г. Українська більшість Берестейщини як сучасна меншість / Г. Аркушин // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2015. – Вип. 26. – С. 6–14.

5. Аркушин Г. Л. Хахлацька мова на Підляшші / Г. Аркушин // Українська мова. – 2019. – № 1. – С. 115–125.

6. Аркушин Г. Л. Чи по-людськи говорять по-луцьки? / Г. Аркушин // Літопис Волині : Всеукраїнський наук. часопис. – 2011. – № 9. – С. 133–135.

7. Аркушин Г. Л. Чи тотожні терміни західнополіський і волинсько-поліський говір? / Г. Аркушин // Українська мова на осі часу. Василеві Васильовичу Німчуківі. – К. : КММ, 2017. – С. 55–62.

8. Баранникова Л. И. Говоры территорий позднего заселения и проблема методов их изучения / Л. И. Баранникова // Проблемы изучения русских говоров вторичного образования: сб. науч. тр. – Кемерово, 1983. – С. 3–11.

9. Воронич Г. Західнополіський говір / Г. Воронич // Українська мова. Енциклопедія. – 2-ге вид. – К. : Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 196–197.

10. Гаврилюк Ю.. Пропозиції запису пудляських діалектів. На правах рукопису / Ю. Гаврилюк. – Більськ, 1988. – Електронний варіант. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Havryliuk_Yurii/Propozytsii_zapysu_pidlaskykh_dialektiv.djvu (останній перегляд: 16.04.2021).

11. Грицевич Ю. В. Діалектний компонент у фольклорних текстах із Західного Полісся : дис. ... канд. філол. наук / Ю. В. Грицевич. – Луцьк, 2018.

12. Гриценко П. Е. Диалекты в современной языковой ситуации Украины / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. 15. – М. : Институт славяноведения РАН, 2012. – С. 18–42.

13. Гриценко П. Е. Феномен диалектного явления: онтология и гносеология / П. Е. Гриценко // Исследования по славянской диалектологии. 17. Судьба славянских диалектов и перспективы славянской диалектологии. – М. : Институт славяноведения РАН, 2015. – С. 9–59.

14. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів) / Відп. ред. В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1981.

15. Калынь Л. Э. Включение диалектизмов в художественный текст как разновидность контакта между диалектной и литературной формами русского языка / Л. Э. Калынь // Вопросы языкознания. – 1998. – № 6. – С. 58–68.

16. Калынь Л. Э. Особенности диалектов как структурно организованных языковых идиомов в ситуации их сосуществования с литературным языком / Л. Э. Калынь // Исследования по славянской диалектологии. 15. Особенности сосуществования диалектной и литературной форм языка в славяноязычной среде. – М. : Институт славяноведения РАН, 2012. – С. 9–17.

17. Лабович Л. "Здоров, я без хліба, ти без дров". Прислів'я, приказки, зичення та примовки регіону / Л. Лабович // Наше слово. – 2021. – 03–14 березня. – № 11. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/zdorov-ya-bez-hleba-ty-bez-drov/>

18. Лабович Л. Говоримо "по-своєму" на Підляшші / Л. Лабович // Наше слово. – 2009. – № 3 (18 січня 2009). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nasze-slowo.pl/govorimo-po-svoemu-na-pidlyashshi/>

19. Лабович Л. Хронологія і статистика розвитку навчання української мови на північному Підляшші в 1994–2019 роках / Л. Лабович. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://osvita.org.pl/uploads/images/02/96_41.pdf.

20. Лесів М. Українські говірки в Польщі / М. Лесів. – Варшава: Український архів, 1997.

21. Леванцевіч Л. М'ясовы кампанент у мастацкім ідыялекце пісьменнікаў Брэстчыны / Л. Леванцевіч // Лінгвістичні студії. – 2019. – Вип. 11. – С. 79–88.

22. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української літературної мови / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2007. – № 6. – С. 26–36.

23. Матвіяс І. Г. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах / І. Г. Матвіяс // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 5–31.

24. Мойсієнко В. М. Звідки родом дядько Лев? / В. М. Мойсієнко // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. – 2001. – № 7. – С. 87–88.

25. Назарова Т. В. Деякі питання типології зв'язків літературної мови й діалектів / Т. В. Назарова // Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 31–49.

26. Німчук В. В. Статут товариства шанувальників і захисників говірок української мови / В. В. Німчук // Українська мова. – 2017. – № 3. – С. 159–165.

27. Оссовецкий И. А. Язык фольклора и диалект / И. А. Оссовецкий // Основные проблемы эпоса восточных славян. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1958. – С. 172–190.

28. Офіційний сайт театру "Гармидер". – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://garmyder.org/tag/na-pershi-huli/>

29. Скопненко О. І. Берестейсько-пінські говірки: генеза і сучасний стан (історико-фонетичний нарис) / О. І. Скопненко. – К. : СП "Українська книга", 2001.

30. Страшкевич Н. И., прот. Устная народная словесность въ Холмской и Подляской Руси / Н. И. Страшкевич // Памятники русской старины въ западныхъ губерніяхъ. Холмская Русь. – СПб., 1885. – Вип. 8. – С. 453–503.

31. Ткачук М. Діалектна мова і нормативна лексикографічна практика / М. Ткачук // Українська мова. – 2018 – № 3. – С. 54–66.

32. Ткачук М. М. Діалектна норма у свідомості діалектоносців (Чи завжди "своє" є правильним?) / М. Ткачук // Jahrbuch der V. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht". – München – Berlin – Leipzig – Washington, D.C., 2016. – P. 201–209.

33. Ткачук М. М. Українські говірки Башкортостану: Золотоноша і Степанівка / М. Ткачук. – К. : Ін-т укр. мови НАН України, 2020. (електронне видання).

34. Толстой Н. И. Новый славянский литературный микроязык? / Н. И. Толстой // Избранные труды. – М. : Языки русской культуры, 1998. – Т. II. – С. 497–506.

35. Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами / Відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1977.

36. Фаріон І. Суспільний статус староукраїнської (руської) мови у XIV–XVII століттях: мовна свідомість, мовна дійсність, мовна перспектива: монографія / І. Фаріон. – Л. : Вид-во Львівської політехніки, 2015.

37. Хобзей Н. В. Духовна культура карпатського регіону крізь призму лексики / Н. В. Хобзей // Хобзей Н. Наукові студії: діалектологія, етнолінгвістика, лексикографія / Упор. О. Сімович. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019. – С. 426–430.

38. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – К. : ВД "КМ Академія", 2003.

39. Шевельов Ю. Чернігівщина в формуванні нової української літературної мови. До постанови питання / Ю. Шевельов // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Збірник на пошану Зенона Кузеля. – Париж ; Нью-Йорк ; Мюнхен ; Торонто ; Сідней, 1962. – Т. CLXIX. – С. 252–264.

40. Яворський А. Ю. Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті: дис. ... канд. філол. наук / А. Ю. Яворський. – Луцьк, 2015.

41. Sierociuk J. Pieśń ludowa i gwara. – Lublin: Krajowa agencja wydawnicza, 1990.

Джерела та скорочення

АрдХЛП – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських діалектизмів у художній літературі. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018.

АСЗГ – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2000.

АУМ 2 – Атлас української мови : у 3 т. – К. : Наукова думка, 1988. – Т. 2.

ГБ – Аркушин Г. Голоси з Берестейщини. Тексти. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012.

ГВП – Аркушин Г. Голоси з Волинського Полісся. Тексти. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010.

ГК – Проект "Говіркове кудро". Фонокарта західнополіського говору та суміжжя. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://sites.google.com/view/phonokartazahpol/фонокарта-західнополіського-говору-та-суміжжя> (дата звернення: 21.05.2021).

ГП – Аркушин Г. Голоси з Підляшшя. Тексти. – Луцьк : РВВ "Вежа" Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2007.

ГРАК – Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК) / М. Шведова та ін. – К. ; Л. ; Єна, 2017–2021. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://uacorpus.org>.

ЕСУМ 3 – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1989. – Т. 3.

КУМ – Корпус української мови. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209> (дата звернення: 12.12.2020).

ОЛА Л-2 – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 2. Животноводство / под ред. Я. Барсаи и др. – Warszawa, 2000.

ПА – Вярэнніч В. Л. Палескі архіў. Лінгвістычныя, этнаграфічныя і гістарычныя матэрыялы / пад навуц. рэд. Ф. Клімчука, Э. Смулкавай, А. Энгелькінг. – Мінск : Выдавец ІП Варахін, 2009.

СБГ – Словарь української мови. Упорядкув., з дод. власного матеріалу Б. Д. Грінченко : у 4-х т. – К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1958.

Семен. Арх. – Лексикографічні записи зі східнополіської говірки м. Семенівка Новгород-Сіверського (до 2020 р. – Семенівського) р-ну Чернігів. обл.

СУ – Словникова система "Словники України". – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/dictua.aspx?uid=?> (дата звернення: 15.08.2018).

СУМ-11 – Словник української мови : у 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

ЭССЯ 14 – Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. – Вып. 14. – М. : Наука, 1987.

SEJP – Borys W. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2005.

References

1. Arkushyn, H. (2010). Zhyteli Pidliashshia pro svoiu movu [Residents of Pidlasie about their language]. *Z Lubelskich badań nad słowiańszczyzną wschodnią [Text] : księga dedykowana Prof. Michałowi Łesiewiczowi*. Lublin: Wydawnictwo KUL, p. 137–149. (In Ukr.).

2. Arkushyn, H. L. (1989). Zakhidnopoliska leksyka v "Slovari Ukrainkoi movy" [Western Polissian lexis in the "Dictionary of the Ukrainian language"]. *Mynule i suchasne Volyni : tezy dop. ta povidoml. III-yi Volyn. ist.-kraiezn. konf.* Lutsk, p. 254–256. (In Ukr.).

3. Arkushyn, H. (2014). *Narodna leksyka Zakhidnoho Polissia: monohrafiia* [Folk vocabulary of Western Polissia: monograph]. Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. (In Ukr.).

4. Arkushyn, H. (2015). Ukrainka bilshist Beresteishchyny yak suchasna menshist [The Ukrainian majority of the Brest region as a modern minority]. *Volyn-Zhytomyrshchyna. Istoryko-filohichnyi zbirnyk z rehionalnykh problem*, 26, p. 6–14. (In Ukr.).

5. Arkushyn, H. L. (2019). Khakhlyatska mova na Pidliashshi [Khokhlyack language in Pidlasie]. *Ukrainska mova*, 1, p. 115–125. (In Ukr.).

6. Arkushyn, H. L. (2011). Chy po-liudsky hovoriat po-lutsky? [Do they speak Lutsk in a human way?]. *Litopys Volyni : vseukrainskyi nauk. chasopys*, 9, p. 133–135. (In Ukr.).

7. Arkushyn, H. L. (2017). Chy totozhni termini zakhidnopoliskyi i volynsko-poliskyi hovir? [Are the terms West Polissia and Volyn-Polissia dialects identical?]. *Ukrainska mova na osi chasu. Vasylevi Vasylivychu Nimchukovi*. Kyiv: KMM, p. 55–62. (In Ukr.).

8. Barannikova, L. I. (1983). Govory territorij pozdnego zaselenija i problema metodov ih izuchenija [Dialects of territories of late settlement and the problem of methods for their study]. *Problemy izuchenija russkikh govorov vtorichnogo obrazovanija: sb. nach. tr.* Kemerovo, p. 3–11. (In Russ.).

9. Voronych, H. (2004). Zakhidnopoliskyi hovir [West Polissian dialect]. *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. 2nd ed. Kyiv, p. 196–197. (In Ukr.).

10. [Havryliuk, Yu.] (1988). Propozytzii zapisu pudliaskykh dialiektuv. Na pravakh rukopysu. Bielsk. http://chtyvo.org.ua/authors/Havryliuk_Yurii/Propozytzii_zapysu_pidliaskykh_dialektiv.djvu. (In Ukr.).

11. Hrytsevych, Yu. V. (2018). *Dialektnyi komponent u folklornykh tekstakh iz Zakhidnoho Polissia: dys. ... kand. filol. n.* [Dialect component in folklore texts from Western Polissia: diss. ... cand. philol. sc.]. Lutsk. (In Ukr.).

12. Gricenko, P. E. (2012). Dialekty v srovennoji jazykovoji situacii Ukrainy [Dialects in the modern language situation in Ukraine]. *Isslodovanija po slavjanskoj dialektologii*. 15. Moscow, p. 18–42. (In Russ.).

13. Gricenko, P. E. (2015). Fenomen dialektynogo javlenija: ontologija i gnoseologija [The phenomenon of the dialectal fact: ontology and epistemology]. *Isslodovanija po slavjanskoj dialektologii*. 17. *Sud'ba slavjanskih dialektov i perspektivy slavjanskoj dialektologii*. Moscow, p. 9–59. (In Russ.).

14. *Dilova mova Volyni i Naddniproshchyny XVII st. (Zbirnyk aktovykh dokumentiv)* [Formal language of Volyn and Dnieper region of the XVII century. (Collection of act documents)] / Ed. V. V. Nimchuk. Kyiv: Naukova dumka, 1981. (In Ukr.).

15. Kalyn, L. Je. (1998). Vključenje dialektizmiv v hudozhestvennyj tekst kak raznovidnost' kontakta mezhdz dialektnoji i literaturnoju formami russkogo jazyka [The inclusion of dialectisms in a literary text as a kind of contact between the dialectal and literary forms of the Russian language]. *Voprosy jazykoznanija*, № 6, p. 58–68. (In Russ.).

16. Kalyn, L. Je. (2012). Osobennosti dialektov kak strukturo organizovannyh jazykovykh idiomov v situacii ih sosushhestvovanija s literaturnym jazykom [Features of dialects as structurally organized language idioms in the situation of their coexistence with the literary language]. *Isslodovanija po slavjanskoj dialektologii*. 15. *Osobennosti sosushhestvovanija dialektnoj i literaturnoj form jazyka v slavjanojazychnoj srede*. Moscow, p. 9–17. (In Russ.).

17. Labovych, L. (2021). "Zdorov, ya bez khleba, ty bez drov". Pryslivia, prykazky, zychennia ta prymovky rehionu ["Hello, I'm without bread, you're without firewood". Proverbs, sayings, wishes and bywords of the region]. *Nashe slovo, №11 (2021-03-14)*. <https://nasze-slowo.pl/zdorov-ya-bez-hleba-ty-bez-drov/> (In Ukr.).

18. Labovych, L. (2009). Hovorymo "po-svoiomu" na Pidliashshi [We speak "in our own way" in Pidlasie]. *Nashe slovo, №3 (18 sichnia 2009)*. <https://nasze-slowo.pl/govorimo-po-svoiomu-na-pidlyashshi/> (In Ukr.).

19. Labovych, L. (2019). Khronolohia i statystyka rozvytku navchannia ukrainkoi movy na pivnichnomu Pidliashshi v 1994–2019 rokakh [Chronology and statistics of the development of Ukrainian language teaching in northern Pidlasie in 1994–2019]. https://osvita.org.pl/uploads/images/02/96_41.pdf. (In Ukr.).

20. Lesiv, M. (1997). *Ukrainski hovirky v Polshchi* [Ukrainian dialects in Poland]. Varshava: Vydavnytstvo "Ukrainskyi arkhiv". (In Ukr.).

21. Lievantsevich, L. (2019). Miastovskyi kampanet u mastatskim idyialektse pismennikaŭ Brestchyny [Local component in the artistic idiolect of Brest region writers]. *Linhvostylystychni studii*, 11, p. 79–88. (In Bel.).

22. Matvias, I. H. (2007). Dialektna osnova ukrainkoi literaturnoi movy [Dialectal basis of the Ukrainian literary language]. *Movoznavstvo*, № 6, p. 26–36. (In Ukr.).

23. Matvias, I. H. (1977). Ukrainka literaturna mova i terytorialni dialekty v yikh vzaiemodii na riznykh istorychnykh etapakh [Ukrainian literary language and territorial dialects in their interaction at different historical stages]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv: Naukova dumka, p. 5–31. (In Ukr.).

24. Moisienko, V. M. (2001). Zvidky rodod diadko Lev? [Where does Uncle Lev come from?]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*, № 7, p. 87–88. (In Ukr.).

25. Nazarova, T. V. (1977). Deiki pytannia typolohii zviazkiv literaturnoi movy y dialektiv [Some questions of the typology of the connections between literary language and dialects]. *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnyimi dialektami*. Kyiv: Naukova dumka, p. 31–49. (In Ukr.).

26. Nimchuk, V. V. (2017). Statut tovarystva shanuvalnykiv i zachysnykiv hovoriv ukrainskoi movy [Charter of the Society of Fans and Defenders of the Ukrainian Language]. *Ukrainska mova*, № 3, p. 159–165. (In Ukr.).

27. Ossoveckij, I. A. (1958). Jazyk fol'klora i dialekt [Language of folklore and dialect]. *Osnovnye problemy jeposa vostochnykh slavjan*, Moscow, p. 172–190. (In Russ.).

28. *Ofitsiyni sait teatru "Harmyder"* [Official website of the Garmider Theater]. <https://garmyder.org/tag/na-pershi-hulil/>

29. Skopnenko, O. I. (2001). *Beresteisko-pynski hovirky: heneza i suchasnyi stan (istoryko-fonetychni narys)* [Brest-Pinsk dialects: genesis and current state (historical and phonetic essay)]. Kyiv: SP "Ukrainska knyha". (In Ukr.).

30. Strashkevich, N. I., prot. (1885). Ustnaja narodnaja slovesnost' v Holmskoj i Podljasskoj Rusi [Oral folk literature in Kholm'skaya and Podlyasskaya Rus']. *Pamjatniki ruskoj stariny v zapadnykh gubernijah. Vyp. 8. Holmskaja Rus'*. St. Petersburg, p. 453–503. (In Russ.).

31. Tkachuk, M. (2018). Dialektna mova i normatyvna leksykohrafichna praktyka [Dialectal language and normative lexicographic practice]. *Ukrainska mova*, 3, p. 54–66. (In Ukr.).

32. Tkachuk, M. M. (2016). Dialektna norma u svidomosti dialektonosiv (Chy zavzhdy "svoie" ye pravynym?) [Dialectal norm in the awareness of dialectal speakers (Is "the own one" always correct?)]. *Jahrbuch der V. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht"*. München – Berlin – Leipzig – Washington, D.C., p. 201–209. (In Ukr.).

33. Tkachuk, M. M. (2020). *Ukrainski hovirky Bashkortostanu: Zolotonoshka i Stepanivka* [Ukrainian dialects of Bashkortostan: Zolotonoshka and Stepanivka]. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. (elektronne vydannia). (In Ukr.).

34. Tolstoj, N. I. (1998). Novyj slavjanskij literaturnyj mikrojazyk [A new Slavic literary microlanguage?]. *Tolstoj N. I. Izbrannye trudy. T. II. Slavjanskaja literaturno-jazykovaja situacija*. Moscow: Jazyki russkoj kultury, p. 497–506. (In Russ.).

35. *Ukrainska literaturna mova v yii vzajemodii z terytorialnymi dialektami* (1977) [Ukrainian literary language in its interaction with territorial dialects] / Ed. M. A. Zhovtobriukh. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).

36. Farion, I. (2015). *Suspilnyi status staroukrainskoi (ruskoj) movy u XIV–XVII stolittiah: movna svidomist, movna diisnist, movna perspektyva: monohrafiia* [Social status of the old Ukrainian (Ruthenian) language in the XIV–XVII centuries: linguistic consciousness, linguistic reality, linguistic perspective: monograph]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. (In Ukr.).

37. Khobzei, N. V. (2019). Dukhovna kultura karpatskoho regionu kriz pryzmu leksyky [Spiritual culture of the Carpathian region through the prism of vocabulary]. *Khobzei, N. Naukovi studii: dialektolohiia, etnolinhvistyka, leksykohrafiia*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, p. 426–430. (In Ukr.).

38. Shevelov, Yu. (2003). *Vnesok Halychyny u formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy* [Galychyna's contribution to the formation of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Vydavnychnyj dim "KM Akademiia". (In Ukr.).

39. Shevelov, Yu. (1962). Chernihivshchyna v formuvanni novoi ukrainskoi literaturnoi movy. Do postavy pytan'nia. [Chernihiv region in the formation of a new Ukrainian literary language. To the question]. *Zapysky Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. T. CLXIX: Pratsi Filolohichnoi ta Istorychno-filosofichnoi sektiis. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli*. Paris; New York; München; Toronto; Sydney, p. 252–264. (In Ukr.).

40. Yavorskyi, A. Yu. (2015) *Aktualizatsiia poliskykh hovoriv u suchasnomu khudozhnomu teksti. Dys. ... kand. filol. n. zi spetsialnosti 10.02.01 – ukrainska mova* [Actualization of Polissia dialects in modern

literary text. Diss. ... cand. philol. sc. in the speciality 10.02.01 – Ukrainian language]. Lutsk. (In Ukr.).

41. Sierociuk, J. (1990). *Pieśń ludowa i gwara*. Lublin: Krajowa agencja wydawnicza. (In Pol.).

Sources and abbreviations

АркДХЛ – Arkushyn, H. L. (2018). *Dictionary of West-Polissian dialecticisms at fiction*. Lutsk: PP Ivaniuk, V. P. (In Ukr.).

AC3Г – Arkushyn, H. L. (2000). *Slovník zakhidnopoliskyykh hovirok: u 2 t.* [Dictionary of Western Polissia dialects: in 2 vols.]. Lutsk: RVV "Vezha" Volynskoho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky (In Ukr.).

АУМ 2 – *Atlas ukrainskoi movy: v 3 t. T. 2: Volyn, Naddnistrishchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli.* (1988). Kyiv. (In Ukr.).

ГБ – Arkushyn, H. (2012). *Holosy z Beresteishchyny (Teksty)* [Voices from Brest Region (Texts)]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. (In Ukr.).

ГВП – Arkushyn, H. (2010). *Holosy z Volynskoho Polissia (Teksty)* [Voices from Volyn Polissia (Texts)]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. (In Ukr.).

ГК – *Proiekt "Hovirkove kufro". Fonokarta zakhidnopoliskoho hovoru ta sumizhzhia.* [Project "Spoken Chest". Phonological map of the West Polissia dialect and frontier]. <https://sites.google.com/view/fonokartazahpol/фонокарта-західнополіського-говору-та-суміжжя>. (In Ukr.).

ГП – Arkushyn, H. (2007). *Holosy z Pidliashshia (Teksty)* [Voices from Pidliashshia (Texts)]. Lutsk: RVV "Vezha" Volynskoho derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky. (In Ukr.).

ГРАК – *Heneralnyi rehionalno anotovanyi korpus ukrainskoi movy (HRAK)* [General Regional Annotated Corpus of the Ukrainian Language (HRAK)] / M. Shvedova, R. fon Valdenfels, S. Yaryhin, A. Rysin, V. Stariko, M. Vozniak, M. Kruk ta in. Kyiv, Lviv, Jena, 2017–2021. <https://uacorpus.org>. (In Ukr.).

ЕСУМ 3 – *Etymologichnyi slovník ukrainskoi movy: v 7 t.* (1989). [Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 vols.]. Vol. 3. Kyiv (In Ukr.).

КУМ – *Korpus ukrainskoi movy* [The Ukrainian language corpora]. <http://www.mova.info/corpus.aspx?i1=209>. (In Ukr.).

ОЛА П-2 – *Obshheslavjanskij lingvisticheskij atlas. Serija leksiko-slovoobrazovatel'naja. Vyp. 2. Zhivotnovodstvo.* (2000) [The Slavic Linguistic Atlas. Lexical and word-formational series. Vol. 2. Animal husbandry]. Warszawa. (In Russ.).

ПА – Viarenich, V. L. (2009). Palieski arkhiv. Lihvistychnia, etnografichnia i historychnia materialy [Polesie archive. Linguistic, ethnographic and historical materials]. Minsk: Vydavets IP Varaksin. (In Bel.).

СБГ – *Slovar ukrainskoi movy. Uporiadkuv., z dod. vlasnoho materialu B. D. Hrinchenko; u 4-kh t.* (1958) [Dictionary of the Ukrainian language. Compiled, with addition of own materials by B. D. Hrinchenko]. Kyiv. (In Ukr.).

Смен. Аpx. – *Leksykohrafichni zapysy zi skhidnopoliskoi hovirky m. Semenivka Novhorod-Siverskoho (do 2020 r. – Semenivskoho) r-nu Chernihiv. obl.* [Lexicographic records from the Eastern Polissia dialect of Semenivka, Novhorod-Siverskyi (until 2020 – Semenivskyi) district of Chernihiv region].

СУ – *Slovníkova sistema "Slovníky Ukrainy"* [Dictionary system "Dictionaries of Ukraine"]. <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/dictua.aspx?uid=?>

СУМ-11 – *Slovník ukrainskoi movy: v 11 t.* (1970–1980) [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols.]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukr.).

ЭССЯ 14 – *Etymologicheskij slovar' slavjanskikh jazykov. Praslavjanskij leksicheskij fond* (1987). [Etymological dictionary of Slavic languages. Proto-Slavic lexical fund]. Vyp. 14. Moscow. (In Russ.).

SEJP – Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie. (In Pol.).

Надійшла до редколегії 04.05.22

Maryna Tkachuk, PhD in Philology, Senior Researcher

ORCID: 0000-0002-4165-7741

e-mail: tkachuk_maryna@ukr.net

Institute of Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

WEST POLISSIAN AREA AND STANDARD OF UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE: FACTORS AND MECHANISMS OF INTERACTION

The article is devoted to the study of the interaction of two idioms: dialect language and literary standard. The typology of the interaction of dialects ↔ literary language is clarified on the example of one dialect – the West Polissian dialect; the factors that determine this interaction within one dialect micro-area are parameterized; the main mechanisms of such interaction are outlined. It is emphasized that the nature of contacts dialect ↔ literary language is two-sided.

The first part of the study analyzes the influence of northern dialects on the formation of the literary standard in the diachronic aspect. The West Polissian dialect is characterized in view of its differentiation and peculiarities of functioning; the representation of dialectal elements and phenomena in texts of artistic style and common dictionaries in synchrony is studied and generalized. Several tendencies have been identified: the use of dialectal words in texts, which are not present in common dictionaries; partial semantization of dialecticisms in lexicographical works against the background of their wider semantic scope in dialectal speech; wider functional and stylistic load of dialectal vocabulary in speech compared to dictionaries of literary language.

The second part of the article examines how the literary language can influence dialects – the repertoire of their elements, the functionality of individual units, the field of functioning of the dialect as a whole. It is noted that this trend may have varying degrees of manifestation. One of the first stages of influence was the assimilation of new language units, which are layered on dialect elements; the second stage is the neutralizing of some language features, and under condition of its systematic nature, as a consequence, the configuration of the ranges of individual phenomena changes; third stage is a complete transformation of dialectal speech under the influence of literary standard; the fourth is the disappearance of the locus where the dialect resides. Particular attention is paid to the analysis of intralinguistic and extralinguistic factors that affect the interaction of dialect ↔ literary language.

Keywords: dialectal language, Ukrainian literary language, literary standard, West Polissian dialect, transformation of dialects, dialecticisms.